

19. júní 2018 | Aðsent efni | 782 orð | 1 mynd

Fornir höfðingjar Sólheima

Eftir Tómas Ísleifsson

Eftir Tómas Ísleifsson: „...skýrslan, þinglýst og vottuð ...hefur meira vægi eignarrétti...en villuheimildir, uppskriftirnar: Jarðabók Skúla 1760 og Jarðatal Johnsens 1847.“

Í grein í Morgunblaðinu 24.4. 2018 skrifaði ég um eignarrétt Ytri-Sólheima til miðrar átjándu aldar. Hér eru þau mál áfram rakin og fjallað meir um þátt Bjarna Nikulássonar (1681-1764) í þeirri sögu:

Sjálfssævisaga Bjarna er varðveitt og sýslulýsing hans á dönsku. Í ævisöggunni kemur fram að á unglingsaldri er hann við fjármennsku hjá stóreignahjónunum Páli Ámundasyni yngsta og Guðrúnu Hákonardóttur á Sólheimum ytri. Saga hans stendur heima við manntalið 1703. Bjarni var þrífur og missti fyrstu konuna í stórubólu eftir fárra vikna hjónaband. Niðjar hans með báðum seinni konunum eru fjölmargir.

Bjarni var lögréttumaður 1709 og á næstu árum. Árið 1717 varð hann sýslumaður í vestursýslunni til 1728 er hann var dæmdur frá sýslu. Sýsluvöld sótti hann að nýju til Hæstaréttar í Höfn 1735 og hélt til 1757. Bjarni bjó á Sólheimum til 1711 og eftir það víða í Mýrdal og Álftaveri. Bjó hann þá á jörðum Þykkvabæjarklausturs, en hann var klausturhaldari lengi. Frá 1753 til dauðadags, 1764, bjó Bjarni á Sólheimum í Bæjarstað og þáði þar síðasta sakramenti hjá séra Jóni Steingrímssyni.

Bjarni átti frá unga aldri 10 H í Ytri-Sólheimum, en árið 1749 var hlutur hans 37 5/12 H eftir þrenn ný kaup. Hinn 13. júní 1749 var dómþing á Dyrhólum vegna 26 H fjárkröfu konungs í Ytri-Sólheimum. Forsaga málsins er að Jón Þorsteinsson klausturhaldari og um tíma sýslumaður hafði „pantsett“ hjá Eyrarbyggðakaupmanni 26 H kaupahlut auðkonunnar Guðrúnu Hákonardóttur í Sólheimum, án þess að vera handhafi veðsins. Jón var eiginmaður Kristínar Árnadóttur, bróður- og stjúpdóttur Guðrúnu.

Sækjandi dómsmálsins, séra Hálfdan Gíslason í Eyvindarhólum, krafðist þess að dómurinn hafnaði kröfu amtmanns; því krafa kóngsváldsins væri reist á ólögmeðri veðsetningu. Ágætar heimildir eru um málið og þau fyrimenni, sem þar koma við sögu og flest höfðu staðfestu á Sólheimum. Séra Hálfdan var tengdasonur Kristínar Árnadóttur, sem þá var ekkja. Dómari var Bjarni Nikulásson sýslumaður, gjörkunnugur öllu frá fornu á staðnum.

Krafa konungs hefur hert á eigendum jarðarinnar að hafa á sér andvara um að gæta eignarhaldsins. Árið 1751 varð Þorsteinn Bjarnason, lögsagnari föður síns, og kom í hans hlut að skrá jarðir sýslunnar samkvæmt Instruction Rentukammers í Höfn þ. 1.5. 1751 til landfógeta.

Sýslumenn á undan Þorsteini skráðu Ytri-Sólheimum eins og biskupar; kaupahlutann 100 H og nefndu ekki kirkjueignina. Það var skilið svo á nítjándu öld að kaupahlutinn væri í raun 50 H og kirkjuhlutinn einnig 50 H, enda þótt gömul hefð væri að skrá kaupahlutann 100 H. Að svo hafi verið útlagt sýnir Landsyfíréttardómur 27.11. 1871. Samt héldu eignarmenn áfram að kaupa kaupahlutann, sem 100 H.

Í fyrri greinum í blaðinu kom fram að Þorsteinn skráir kirkjuhlutann 100 H og kaupahlutann 100 H. Það er í samræmi við skýrslu Þorláks prests frá 1593 og sýnist rökrétt að gefnum forsendum, en þá þvert á útlaggingu nítjándu aldar.

Tómas Ísleifsson

Hvers vegna bætir Þorsteinn við álnunum 40? Því er til að svara að kaupbréf jarðarinnar á sautjándu og átjándu öld, og raunar einnig síðar, höfðu ekki alltaf summuna 100 – nákvæmlega.

Það er ógott fyrir eigendur ef eignarpartar eru færri eða fleiri en eignin öll. Hver á að fá part sem er afgangur eða hver á ekki að fá sinn hlut ef aðilar oft elja sér? Voru eignarbréf að jörðinni oftalin um 40 álnir? Skráði Þorsteinn svo til að hindra að bréfin lentu í uppnámi? Ef svo, þá ólöglegt fölsun hans! en gæti kallast rökrétt redding?

Bjarni hafði marga fjöruna sopið, sem valdsmaður og í jarðaprangi. Þeir feðgar hafa vísast viljað tryggja að eignarbréf eigenda kæmust ekki í uppnám. Annað mál er að álnaskráningin breytti ekki dýrleika jarðarinnar að lögum. Til slíkra breytinga þurfti vottaða og þinglýsta löggæringa.

Í fyrri greinum kom fram að Skúli fógeti flutti skýrslu Þorsteins til Hafnar til jarðabókargerðar ásamt skýrslum annarra sýslumanna. Skýrslurnar; *Jarða- og bændatalið 1752-67* er í Landshöfðingjasafni Þjóðskjalasafns. Uppskriftin ýktskreyttu, í stíl við rókókó aldarandans; *Jarðabók Skúla 1760* kom ekki til Íslands fyrr en árið 1928 ásamt fleiri skjölum úr Rentukammeri.

Mýrdælingar hafa áfram lifað og dáið óvitandi um skráningu þeirra feðga; Þorsteins og Bjarna eða villuna í Kaupmannahöfn. Þorsteinn veikist og deyr um 1760 og nýr sýslumaður hélt sýsluna á efstu dögum Bjarna.

Enn fékk konungsvaldið skýrslu og þá vegna tukhústolla, samkvæmt Resolution Rentukammers 20.3. 1759. Á Dyrhólaþingi 10.11. 1759 votta átta þingvitni skýrslu Lýðs Guðmundssonar sýslumanns, um dýrleika jarða í Dyrhólahreppi. Þar eru Ytri-Sólheimar skráðir bændaeygn 100 H, svo sem þá hafði verið um kaupahlutann frá setningu laga um tíund í landinu árið 1096.

Á vefslóðinni: <https://www.landskuld.is/skjol> eru myndir af skýrslunni á Dyrhólaþingi. Á vefnum eru einnig bæði *Bændatalið* og *Jarðabók Skúla*.

Allir réttisýnir menn hljóta að sjá að skýrslan, þinglýst og vottuð á þingstað, hefur meira vægi í eignarrétti Sólheima, en villuheimildir, uppskriftirnar: *Jarðabók Skúla 1760* og *Jarðatal Johnsens 1847*.

Höfundur er líffræðingur linekra@simnet.is